

Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej oraz kierunkowe rekomendacje dotyczące gospodarowania wodą i zagospodarowania rekreacyjnego

Wersja przeznaczona do konsultacji społecznych

Warszawa, 3 września 2026

Spis treści

1.	Wprowadzenie	3
2.	Wykorzystane materiały i źródła danych	3
3.	Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej...	4
3.1.	SCENARIUSZ 1. Procesy naturalne.....	4
3.2.	SCENARIUSZ 2. Leśnictwo bliskie naturze	6
3.3.	SCENARIUSZ 3. Leśnictwo stabilizacyjne	7
3.4.	SCENARIUSZ 4. Leśnictwo tradycyjne zmodyfikowane prospołeczne.....	9
3.5.	Zastosowanie dobrych praktyk.....	10
4.	Rekomendacje dotyczące prowadzenia działań w lasach o wiodącej funkcji społecznej	10
4.1.	Rekomendacje dotyczące gospodarowania wodą	10
4.2.	Rekomendacje dotyczące zagospodarowania rekreacyjnego	12
5.	Literatura	14

Sfinansowano ze środków
**NARODOWEGO FUNDUSZU
OCHRONY ŚRODOWISKA
i GOSPODARKI WODNEJ**

Niniejszy materiał został sfinansowany ze środków
Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki
Wodnej. Za jego treść odpowiada wyłącznie Instytut Ochrony
Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy.

1. Wprowadzenie

Przedmiotem prac jest opracowanie propozycji podziału obszaru lasów o wiodącej funkcji społecznej, zwanych dalej lasami społecznymi, wokół Bielska-Białej na strefy odpowiadające czterem scenariuszom prowadzenia gospodarki leśnej, określonym w dokumencie „Ramowe zasady prowadzenia gospodarki w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół miast” (MKiŚ 2026). Prace są realizowane w ramach II etapu pilotażu wyznaczania lasów o wiodącej funkcji społecznej w Polsce.

Zasięg lasów społecznych wokół Bielska-Białej, który określa granice opracowania, został wyznaczony przez Ministerstwo Klimatu i Środowiska (MKiŚ) w lipcu 2025 r. Obejmuje on powierzchnię około 5,3 tys. ha gruntów leśnych Skarbu Państwa zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP). Grunty te stanowią około 51% powierzchni nadleśnictwa Bielsko. Pod względem administracyjnym lasy społeczne obejmują grunty położone na terenie gmin: Kozy, Wilkowice, Jaworze, Brenna oraz miasta Bielsko-Biała w powiecie bielskim w województwie śląskim.

Opracowanie zostało wykonane w IOŚ-PIB ramach Zadania 2. Wyznaczenie lasów aglomeracyjnych w projekcie pn. „Opracowanie projektu Narodowego Programu Leśnego oraz wsparcie MKiŚ w procesie wzmocnienia funkcji przyrodniczych i społecznych lasów”. Projekt jest realizowany na podstawie umowy z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej nr 197/2025/Wn50/NE-pr/D, zmienionej aneksem Nr 1 z dnia 04.12.2025 r. Celem projektu jest wsparcie Ministra Klimatu i Środowiska w działaniach na rzecz wzmocnienia ochrony lasów społecznych, tj. lasów o szczególnych walorach przyrodniczych i dominującej funkcji społecznej.

2. Wykorzystane materiały i źródła danych

W opracowaniu propozycji zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej wykorzystano następujące źródła danych i materiały:

- Ramowe zasady prowadzenia gospodarki w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół miast” (MKiŚ, 2026)
- Plan Zadań Ochronnych dla obszaru Natura 2000 Beskid Śląski PLH240005
- Plan Zadań Ochronnych dla obszaru Natura 2000 Beskid Mały PLH240023
- granice istniejących obszarów chronionych (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Geoserwis)
- granice proponowanych rezerwatów przyrody (MKiŚ, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach, Klub Przyrodników)
- bank danych o lasach
- materiały PGL LP dotyczące zagospodarowania rekreacyjnego w lasach o wiodącej funkcji społecznej
- zintegrowana baza danych kontekstowych dla waloryzacji przyrodniczej lasów, oparta na ogólnodostępnych zasobach danych (opracowanie MKiŚ, dalej: zintegrowana baza danych MKiŚ)
- wskaźnik jakości starolasu będący wynikiem modelowania IOŚ-PIB (raport¹ w opracowaniu)

¹ Raport dotyczący weryfikacji wyznaczania starolasów (IOŚ-PIB, w opracowaniu)

- wyniki geoankiety dot. mapowania funkcji lasów społecznych wokół Bielska-Białej.

3. Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej

Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej została oparta na scenariuszach gospodarowania opisanych w dokumencie „Ramowe zasady prowadzenia gospodarki w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół miast” (MKiŚ, 2026, dalej: „Ramowe zasady...”), których fragmenty opisów przytoczono w kolejnych podrozdziałach.

Koncepcja, zgodnie z zasadami określonymi w dokumencie Ramowe zasady, przedstawia propozycję podziału obszaru lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej między cztery scenariusze gospodarowania. Zgodnie z założeniami, podział między cztery scenariusze zakłada całkowity, rozłączny podział całego obszaru lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej, tzn. do każdego wydzielenia leśnego przyporządkowano jeden ze scenariuszy. Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania została opracowana z wykorzystaniem podziału terenów leśnych na wydzielenia leśne (stan na 2025 r.).

Istotę sposobów gospodarowania w danym fragmencie lasu o wiodącej funkcji społecznej określa jeden z czterech scenariuszy, opisanych w Ramowych zasadach:

- SCENARIUSZ 1: Procesy naturalne.
- SCENARIUSZ 2: Leśnictwo bliskie naturze.
- SCENARIUSZ 3: Leśnictwo stabilizacyjne.
- SCENARIUSZ 4: Leśnictwo tradycyjne zmodyfikowane prospołeczne.

3.1. SCENARIUSZ 1. Procesy naturalne

Zgodnie z „Ramowymi zasadami...”, „(...) lasy objęte tym scenariuszem będą pełniły funkcje społeczne związane z potrzebą kontaktu z tzw. dziką przyrodą i obserwacji procesów naturalnych. W tej grupie znajdują się między innymi rezerwaty przyrody, starolasy, obszary mokradłowe, wybrane drzewostany na siedliskach przyrodniczych, których stan lub charakter nie wymaga prowadzenia zabiegów ochrony czynnej. Stworzą one przyrodniczy szkielet strukturalny, przyczyniający się do zachowania różnorodności biologicznej całego kompleksu leśnego.

Gospodarka leśna będzie ukierunkowana na podtrzymywanie procesów naturalnych, sukcesji i naturalnej regeneracji lasu. Będzie przyczyniać się do rozwoju dużych zasobów martwych drzew oraz drzew biocenotycznych – co sprzyja różnorodności biologicznej i tworzy wygląd lasu o naturalnym wyglądzie, ostoi dzikiej przyrody, ale może skutkować utrudnieniem penetracji lasu przez ludzi oraz podwyższonym ryzykiem stwarzanym przez drzewa. Dodatkowo obszary te będą pełniły funkcję stałych powierzchni referencyjnych, umożliwiających obserwację wpływu zmieniających się warunków klimatycznych i środowiskowych na ekosystemy leśne.

Lasy objęte tym scenariuszem będą wyłączone z funkcji pozyskania drewna. Pozyskanie drewna, rozumiane jako usunięcie drzewostanu lub drzew z drzewostanu w celu dalszego wykorzystania, będzie ograniczone do ściśle określonych sytuacji wynikających z wymogów prawnych (...).”

Na obszarach objętych scenariuszem 1 priorytetowe znaczenie mają funkcje związane z ochroną różnorodności biologicznej, w tym ochroną zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych. Skuteczna realizacja ochrony wymaga właściwego ukierunkowania i zarządzania ruchem turystycznym (zapewnienia ekstensywnego użytkowania rekreacyjnego), niekiedy także istotnego ograniczenia ze względu na wymagania ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych występujących na obszarach objętych scenariuszem 1. Ze względu na powyższe aspekty oraz uwarunkowania ekonomiczne i gospodarcze związane z pełnieniem przez lasy funkcji zaopatrzeniowej, łączna powierzchnia lasów wyłączonych z funkcji pozyskania drewna nie powinna być wyższa niż 14% ogólnej powierzchni lasów Skarbu Państwa zarządzanych przez PGL LP na obszarze nadleśnictwa. W uzasadnionych przypadkach „Ramowe zasady...” dopuszczają możliwość wyłączenia z funkcji pozyskania drewna większej powierzchni niż 14%. Dotyczy to nadleśnictw, w których lasy spełniające kryteria przyrodnicze ONoL (wszystkie) stanowią powyżej 40% ogólnej powierzchni lasów Skarbu Państwa zarządzanych przez Lasy Państwowe na obszarze nadleśnictwa.

W przypadku lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej zachodzi warunek umożliwiający zwiększenie powierzchni wyłączenia z funkcji pozyskania drewna i tym samym objęcia więcej niż 14% powierzchni scenariuszem 1:

- ogólna powierzchnia leśna w całym nadleśnictwie Bielsko wynosi 10 044 ha,
- powierzchnia leśna spełniająca kryteria ONoL w nadleśnictwie Bielsko wynosi 4360,75 ha (co stanowi ponad 43% powierzchni leśnej nadleśnictwa).

Do objęcia scenariuszem 1 zaproponowano następujące obszary:

- a) siedliska przyrodnicze:
 - wydzielania leśne wskazane do wyłączenia w PZO obszarów Natura 2000 Beskid Śląski PLH240005 i Beskid Mały PLH240023
 - inne wydzielania leśne, których całość lub większa część pokrywa się z danymi o występowaniu siedlisk przyrodniczych (dane MKiŚ na podstawie Banku Danych o Zasobach Przyrodniczych GDOŚ) i zostały zakwalifikowane jako szczególnie cenne w zintegrowanej bazie danych MKiŚ,
 - inne wydzielania, których całość lub większa część pokrywa się z danymi zintegrowanej bazy danych MKiŚ oraz zostały wskazane przez interesariuszy w geoankiecie jako lasy będące ostoją gatunków grzybów, roślin i zwierząt (tj. reprezentują fragmenty siedlisk przyrodniczych, które interesariusze identyfikują jako „szczególnie cenne”),
- b) nowe rezerваты przyrody proponowane do utworzenia, z wyłączeniem rezerwatów lub ich części negatywnie zweryfikowanych przez RDOŚ w Katowicach w wyniku wizji terenowych: Bucznik, Barbara, Błatnia, Klimczok, Kołowrót, Gaiki;
- c) siedliska bagienne i łęgowe, tj. wydzielania leśne, w których ponad 50% powierzchni stanowią siedliska bagienne i łęgowe,
- d) wydzielania leśne obejmujące drzewostany referencyjne oraz obszary cenne przyrodniczo (opracowanie MKiŚ, OCP1),
- e) lasy na stromych stokach i wąwozach, tj. wydzielania leśne, w których ponad 50% powierzchni zajmują stoki o kącie nachylenia powyżej 30°,
- f) starolasy, tj.:

- wydzielania leśne, które zostały pozytywnie zweryfikowane w terenie przez PGL LP i IOŚ-PIB, zgodnie z przyjętymi kryteriami starolasów,
- wydzielania leśne, które zostały wskazane i opisane przez społeczeństwo w ramach prowadzonej przez MKiŚ społecznej akcji identyfikacji starolasów², a ocena ekspercka potwierdziła zasadność ich kwalifikacji,
- wydzielania leśne, dla których wartość wskaźnika jakości starolasu określony na podstawie modelowania IOŚ-PIB³ wynosi powyżej 0,6,
- wydzielania leśne, dla których wartość wskaźnika jakości starolasu określony na podstawie modelowania IOŚ-PIB wynosi między 0,4 a 0,6 i równocześnie zostały wskazane przez interesariuszy w geoankiecie jako lasy będące ostoją gatunków grzybów, roślin i zwierząt.

Na podstawie powyższych kryteriów do objęcia scenariuszem 1 zakwalifikowano 359 wydzieleni leśnych, obejmujących powierzchnię 1842,7 ha. Stanowi to 35,15 % powierzchni lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej.

3.2. SCENARIUSZ 2. Leśnictwo bliskie naturze

Scenariusz 2, opisany w „Ramowych zasadach...”, zakłada „(...) gospodarowanie w taki sposób, by nie było wyraźnie wyodrębnionych obszarów poddanych cięciom i odnowieniu. W konsekwencji wygląd lasu w żadnym miejscu nie zmienia się gwałtownie w wyniku cięć i zachowuje w miarę naturalny charakter.

W tym scenariuszu celem jest trwałe utrzymanie ciągłej warstwy dojrzałych drzew dzięki zrównoważeniu procesów ich dorastania i ubywania. Wycinanie drzew, pojedyncze lub co najwyżej grupowe, służy wspieraniu procesu dorastania. Pewna część drzew pozostaje aż do naturalnej śmierci. Realizacja takiego modelu zakłada utrzymywanie lasu w bardzo zbliżonym stanie między kolejnymi cięciami.

W tak zagospodarowanym lesie nie będzie zrębów, wyciętych gniazd ani drzewostanów silnie przerzedzonych cięciami realizowanymi na dużej powierzchni. Docelowy las będzie miał tzw. strukturę przerębową, tj. budowaną przez grupy i kępy drzew o różnym wieku oraz wysokości, przenikające się nawzajem na całej powierzchni, co daje łącznie znaczne wypełnianie przestrzeni koronami drzew. Strukturę tę cechuje duże zróżnicowanie grubości drzew, już na małej powierzchni drzewostanu.

W scenariuszu tym preferowane będą rębnie ciągłe. Uzupełniając, w przypadku braku możliwości ich zastosowania, rębnie stopniowe. Nie każde wdrożenie rębni przerębowej i stopniowej odpowiada temu modelowi. Realizując ten scenariusz istotne jest, by intensywność cięć, niezależnie od ich rozproszenia w lesie, była stała i możliwie niewielka, a las był utrzymywany na stosunkowo wysokim poziomie zwarcia warstwy drzew, bogaty szczególnie w drzewa starsze, o rozłożystych koronach, zróżnicowane, wielogatunkowe, biocenotyczne. W miarę możliwości planowe cięcia w ciągu dziesięciolecia nie powinny zakładać usuwania więcej niż 10% biomasy drzew z drzewostanu (wydzielenia) (...).

² <https://www.gov.pl/web/klimat/kolejny-etap-wyznaczania-potencjalnych-starolasow-rozpoczynamy-spoieczna-akcje-identyfikacji-starolasow-zapraszamy-przyrodnikow>

³ Raport dotyczący weryfikacji wyznaczania starolasów (IOŚ-PIB, w opracowaniu)

W lasach otaczających Bielsko-Białą jedną z kluczowych funkcji, według zgodnej oceny interesariuszy, jest funkcja wodochronna, co zidentyfikowano w I etapie pilotażu. Analiza scenariuszy gospodarowania wykazała, że ochronie funkcji wodochronnych lasów sprzyjają w największym stopniu scenariusz 1 i 2. W związku z powyższym do objęcia scenariuszem 2 zaproponowano nie tylko obszary intensywnie wykorzystywane przez społeczeństwo do rekreacji i obszary, na których zachowanie lasu w kształcie zbliżonym do obecnego jest szczególnie ważne, ale także obszary na których ten scenariusz jest potrzebny do optymalnej realizacji ważnej dla społeczeństwa funkcji wodochronnej, tj. następujące obszary:

- a) tereny intensywnie użytkowane turystycznie lub rekreacyjnie, tj. tereny położone wzdłuż szlaków turystycznych/dróg leśnych w obustronnym buforze o zasięgu 100 m, równocześnie wskazane przez interesariuszy w geoankiecie jako lasy pełniące funkcje rekreacyjne,
- b) tereny wskazywane przez interesariuszy w ankiecie jako tereny pełniące funkcje kulturowe, duchowe, z którymi użytkownicy czują się związani,
- c) tereny w sąsiedztwie zwartej zabudowy (na podstawie danych BDOT10k) w buforze o zasięgu 500 m,
- d) wydzielania leśne zagospodarowane w obecnym PUL rębnią IV lub V (i ich wariantami),
- e) wydzielania leśne spełniające jednocześnie warunki: położone w całości lub większej części na stokach kącie nachylenia powyżej 20° z gatunkiem panującym Bk, Db, Gb, Jd, Js, Jw, Lp, o wieku gatunku panującego 80 lat,
- f) wydzielania leśne spełniające jednocześnie warunki: położone w całości lub większej części na stokach o kącie nachylenia powyżej 20° z gatunkiem panującym Św i przy łącznym udziale gatunków: Bk, Db, Gb, Jd, Js, Jw Lp w wieku powyżej 80 lat wynoszącym 5 lub więcej.

Na podstawie powyższych kryteriów do objęcia scenariuszem 2 zakwalifikowano 563 wydzieleni leśnych, obejmujących powierzchnię nieco ponad 2853 ha. Stanowi to 54,43 % powierzchni lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej.

Wprowadzenie scenariusza 2 w lasach społecznych wokół Bielska-Białej wymaga zastosowania w szczególności zasad:

- w przypadku użytkowania rębego, stosowania rębni Va lub Vb,
- stosowania rekomendowanego w „Ramowych zasadach...” (MKiŚ, 2026) ograniczenia intensywności cięć do maks. 10% miąższości wydzielania w ciągu 10 lat;
- wyłączenie z cięć fragmentów wydzieleni stanowiących stoki o nachyleniu powyżej 30° oraz w buforze o wartości 30 m od cieków.

3.3. SCENARIUSZ 3. Leśnictwo stabilizacyjne

Scenariusz 3, opisany w „Ramowych zasadach...”, zakłada stosowanie w lasach, „(...) w których konieczne jest rozpoczęcie lub kontynuacja odbudowy drzewostanów niestabilnych lub unaturalniającej przebudowy drzewostanów sztucznego pochodzenia degradujących siedlisko, głównie rosnących na żyznych glebach drzewostanów sosnowych i świerkowych, a także drzewostanów złożonych z gatunków obcych. Celem gospodarki leśnej powinna być proaktywna odbudowę naturalnej szaty roślinnej. Podstawowym mechanizmem przebudowy drzewostanów jest kształtowanie ich składu gatunkowego w kierunku drzewostanów zgodnych z naturalnym

zróżnicowaniem roślinności, w miarę możliwości zróżnicowanych gatunkowo. Efektem przebudowy będzie drzewostan o złożonej budowie i strukturze wiekowej oraz składzie gatunkowym dostosowanym do siedliska.

Wiedza o lesie nieustannie się rozwija i pozwala lepiej zrozumieć ekologię lasu. Zmieniają się również warunki środowiskowe oraz społeczne oczekiwania wobec lasów. Wprowadzenie w przeszłości sztucznych, jednogatunkowych drzewostanów iglastych (głównie sosnowych i świerkowych) na siedliskach lasów liściastych i mieszanych wpłynęło degradująco na siedliska, a także zubożyło lasy pod względem przyrodniczym. Współczesne leśnictwo próbuje to naprawić. Jest to potrzebne także w lasach o wiodącej funkcji społecznej tam, gdzie występują sztuczne drzewostany.

W praktyce przebudowa w większości sytuacji powinna oznaczać usuwanie prawie wyłącznie sosny, świerka, modrzewia (z pozostawieniem części starszych drzew, nawet gdy są obce ekologicznie lub geograficznie) i gatunków obcych, ale w miarę możliwości bez cięć rodzimych gatunków liściastych (np. buka, graba, rodzimych dębów).

Koncepcja przebudowy powinna nie tylko brać pod uwagę potrzeby hodowlane i docelowy typ drzewostanu, ale musi uwzględniać potrzeby społeczne – co może oznaczać wydłużenie procesu przebudowy i zastosowanie w nim wszystkich możliwych w danym przypadku dobrych praktyk wzmacniających funkcje społeczne lasu. Dla strony społecznej ważne mogą być np. niektóre stare drzewostany sosnowe, nawet rosnące na niewłaściwych siedliskach. Jeżeli rozwija się pod nimi drugie piętro liściaste, łagodzące degradujący wpływ na glebę, lub jeśli w glebie nie uwidacznia się zniekształcenie siedliska, można nie planować cięć w takich drzewostanach, choćby oznaczało to opóźnianie przebudowy. Nie należy jednak pozostawiać bez przebudowy dużych i zwartych obszarów zajętych przez takie drzewostany, gdyż w przyszłości może to skutkować wielkopowierzchniowymi cięciami sanitarnymi w przypadku ich nagłego rozpadu. Żeby ograniczyć tego rodzaju ryzyko, przebudowa może być inicjowana również w drzewostanach młodszych sztucznego pochodzenia (...).

Do objęcia scenariuszem 3 zaproponowano następujące obszary:

- wydzielania leśne z drzewostanem niezgodnym z siedliskiem i jednocześnie gatunkami panującymi: Św, So, Md,
- wydzielania leśne, w których wstępują gatunki obce jako gatunki panujące.

Zgodnie z Ramowymi zasadami, „(...) sama niezgodność składu drzewostanu z typem drzewostanu, nie mająca negatywnych konsekwencji ekologicznych (np. drzewostan grabowy przy docelowym typie Db), nie jest przesłanką do stosowania tego scenariusza (...).

Na podstawie powyższych kryteriów do objęcia scenariuszem 3 zakwalifikowano 72 wydzielania leśne, obejmujące powierzchnię nieco ponad 196 ha. Stanowi to 3,75 % powierzchni lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej.

Zalecane szczególne parametry i zasady scenariusza 3, specyficzne dla lasów tej aglomeracji:

- ze względu na konieczność ochrony funkcji wodochronnej (ograniczania spływu powierzchniowego), przebudowa drzewostanów sztucznych, lecz zachowujących żywotność, powinna następować metodami zachowującymi ciągłość przestrzenną i czasową okrywy leśnej (bez cięć zupełnych, rębnie IVd i V);

- w ramach przebudowy usuwanie tylko świerka, sosny, modrzewia i gatunków obcych;
- w pasmach 25 m od cieków tylko ewentualne cięcia przerębowe;
- na stokach o nachyleniu powyżej 30° ograniczenie cięć do ewentualnych cięć przerębowych;
- w świerczynach kornikowych przebudowa przez wprowadzanie gatunków docelowych w ślad za rozluźnianiem drzewostanu w wyniku cięć sanitarnych.

3.4. SCENARIUSZ 4. Leśnictwo tradycyjne zmodyfikowane prospołeczne

Scenariusz 4 „Ramowych zasad...” zakłada, że „(...) gospodarka leśna jest prowadzona tradycyjnymi metodami, tj. z wykorzystaniem typowego zakresu pielęgnacji upraw leśnych, cięć pielęgnacyjnych, odnawianiem drzewostanów z wykorzystaniem typowych schematów rębni, wg potrzeb hodowlanych drzewostanów – ale podlega modyfikacji przez uwzględnienie ZBIORU DOBRYCH PRAKTYK W LASACH O WIODĄCEJ FUNKCJI SPOŁECZNEJ oraz przyjętych dla danego kompleksu leśnego ustaleń w zakresie RETENCJI DRZEW (...).”

Do objęcia scenariuszem 4 zaproponowano obszary lasów społecznych wokół Bielska-Białej, które nie zostały objęte scenariuszami 1-3.

Na podstawie powyższych kryteriów do objęcia scenariuszem 4 zakwalifikowano 105 wydziełów leśnych, obejmujących powierzchnię niespełna 350 ha. Stanowi to 6,67 % powierzchni lasów o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej.

Zalecane szczególne parametry i zasady scenariusza 4, specyficzne dla lasów tej aglomeracji, oprócz zapisów wynikających z Ramowych zasad:

- ewentualna realizacja rębni IIb i IVd z podwyższonym poziomem retencji, bez cięć uprzętających, z pozostawieniem con. 20% maksymalnej miąższości osiągniętej przez drzewostan w chwili inicjacji rębni;
- wyłączenie z cięć fragmentów wydziełów stanowiących stoki o kącie nachylenia przekraczającym 30° oraz w pasie o szerokości 30 m od cieków.

Tabela 1. Zestawienie podsumowujące proponowaną koncepcję gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej

Nr scenariusza	Powierzchnia [ha]	Udział w powierzchni lasów społecznych [%]	Liczba wydziełów leśnych
Scenariusz 1 - Procesy naturalne	1842,70	35,15	359
Scenariusz 2 - Leśnictwo bliskie naturze	2853,13	54,43	563
Scenariusz 3 - Leśnictwo stabilizacyjne	196,34	3,75	72
Scenariusz 4 - Leśnictwo tradycyjne zmodyfikowane prospołeczne	349,89	6,67	105

Propozycja zastosowania scenariuszy gospodarowania w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół Bielska-Białej została zaprezentowana na mapie stanowiącej załącznik do opracowania.

3.5. Zastosowanie dobrych praktyk

Zastosowanie do wszystkich scenariuszy ma *Zbiór dobrych praktyk*, będący elementem „Ramowych zasad...”. Proponuje się następujące modyfikacje do zbioru dobrych praktyk na obszarach zagospodarowanych scenariuszami 2-4:

- wyłączenie z zakresu ochrony elementów zwiększających różnorodność krajobrazu wydm i okazałych głazów (pkt 8),
- wyłączenie ochrony jagodników, jak również miejsc wykorzystywanych przez mieszkańców do zbioru owoców leśnych (pkt 9).

4. Kierunkowe rekomendacje dotyczące prowadzenia działań w lasach o wiodącej funkcji społecznej

4.1. Rekomendacje dotyczące gospodarowania wodą

Lasy pełnią różne funkcje związane z wodą. Należą do nich ochrona zasobów wodnych oraz przeciwdziałanie powodziom. W lasach wokół Bielska-Białej funkcja wodochronna, w tym zwłaszcza ograniczanie spływu powierzchniowego przez lasy na stokach, jest kluczowa społecznie, co zostało ujawnione już w I etapie pilotażu. Funkcja wodochronna lasów w otoczeniu Bielska-Białej jest przedmiotem rekomendacji Państwowej Rady Ochrony Przyrody (*Możliwości maksymalizacji wodochronnej funkcji lasów w otoczeniu Bielska-Białej*, PROP-KOE/2025-02 z 12 lutego 2025), gdzie wskazano (fragment opinii):

„Lasy wokół Bielska Białej to zlewnie górskie o dużych deniwelacjach (o dużym potencjale powodziowym), silnie rozwinięta sieć hydrograficzna (o dużym potencjalne erozyjnym), niskiej wodonośności skał podłoża, co skutkuje potrzebą wzmożonej ochrony zasobów wód podziemnych, o niskiej wytrzymałości skał podłoża i dużym udziale łupków ilastych, co oznacza wysoką podatność na osuwiska. Taka budowa geologiczna sprawia, że struktura lasu i sposób jego zagospodarowania są kluczowe dla pełnienia przez lasy funkcji wodochronnej. W masywie Klimczoka, wznoszącym się nad Bielskiem od pd.-zach. i będącym częścią Beskidu Śląskiego, dominują drzewostany jodłowo-bukowe i bukowe, typowe dla buczyny karpackiej, z wyspami drzewostanów świerkowych, sosnowych i modrzewiowych. W masywie Czupla, wznoszącym się nad Białą od pd.-wsch. i będącym częścią Beskidu Małego, szatę leśną buduje mozaika drzewostanów złożona z podobnych elementów, ale z nieco większym udziałem sztucznych drzewostanów świerkowych oraz z nieco większym udziałem jodły w płatach buczyny karpackiej. Jeśli chodzi o buczyny (drzewostany jodłowo-bukowe i bukowe), to najprawdopodobniej maksymalną funkcję retencyjną można w nich osiągnąć jak najbardziej ograniczając ich użytkowanie, przede wszystkim rębne. Doświadczenia z obiektów leśnych Europy wskazują, że zwykle takie lasy, nawet zupełnie pozostawione naturalnym procesom, cechują się wysoką trwałością (choć skład gatunkowy i struktura faz rozwojowych podlega fluktuacjom), zaś wzrost różnorodności gatunkowej i strukturalnej wzmacnia ich odporność na zmiany klimatu (...). Jeżeli lasy te miałyby być użytkowane, to zachowanie funkcji retencyjnej prawdopodobnie byłoby najwyższe

przy zagospodarowaniu rębnią przerębową (z pozyskaniem z jednostki kontrolnej nie więcej niż 80-100% przyrostu w tej jednostce). Rębnia przerębowa może być też szczególnie odpowiednia dla litych jedlin. Drzewostany świerkowe, sosnowe i modrzewiowe sztucznego pochodzenia mogą, ze względu na wysokie prawdopodobieństwo ich zamierania pod wpływem ocieplenia klimatu, wymagać przebudowy w kierunku lasów jodłowo-bukowych i bukowych, przede wszystkim po to, by zagwarantować trwałość dostarczanej przez nie funkcji retencyjnej, także w przyszłości. Planując tempo tej przebudowy, a także szczegóły wykonania ścinki i zrywki, należy jednak zachować dużą ostrożność, by uniknąć negatywnych oddziaływań na funkcję retencyjną, zwłaszcza spływu wody szlakami zrywkowymi i drogami leśnymi. Zastosowanie mają także ogólne propozycje rozwiązań, przedstawione wyżej. W praktyce, można przewidywać, że maksymalizacja funkcji retencyjnej tych lasów spowodowałaby w nich ograniczenie w najbliższych dekadach pozyskania buka i jodły, przy koncentracji pozyskania na świerku i innych sztucznie wprowadzonych gatunkach. Wyjątkowej ostrożności wymaga w tym obszarze planowanie, budowa, rozbudowa i remontowanie dróg leśnych, a także realizacja ewentualnej zrywki drewna, zaś istniejące drogi i szlaki zrywkowe mogą wymagać działań zapobiegających liniowemu spływowi wody wzdłuż nich”.

Jakość funkcji wodochronnej silnie zależy od scenariusza gospodarowania (rozdz. 3). Optymalne warunki do pełnienia tej funkcji przez las zapewniają scenariusze 1 i 2. Scenariusze 3 i 4 w mniejszym stopniu sprzyjają funkcji wodochronnej. Powyższą rekomendację PROP uwzględniono przy opracowaniu koncepcji zastosowania scenariuszy gospodarowania. Dodatkowymi rekomendacjami są:

1) Zachowanie czasowej i przestrzennej ciągłości lasu

Należy zapewnić maksymalne zachowanie czasowej i przestrzennej ciągłości lasu o złożonej strukturze w wyniku procesów naturalnych lub w wyniku gospodarowania wg modelu lasu ciągłego. Zasada ta została uwzględniona w proponowanych scenariuszach gospodarowania

2) Zwiększanie retencji powierzchniowej i spowalnianie spływu powierzchniowego

Działania powinny obejmować następujące rozwiązania:

- uzupełnianie retencji powierzchniowej za pomocą zwiększenia zasobów kłód leżących na dnie lasu,
- wyłączenie z cięć i zrywki drewna fragmentów lasu z występowaniem mchów torfowców w runie (co sygnalizuje wysięki wody lub miejsca stagnowania wody opadowej),
- wyłączenie z cięć i zrywki wszystkich wypływów i wysięków wód podziemnych, z 30-metrową strefą buforową wokół,
- stosowanie na wszystkich drogach leśnych ze spadkiem deflektorów – „wodpustów”, wykonanych z materiałów naturalnych w postaci profili drewnianych, wydrążonych belek czy ułożonych bloków kamiennych,
- unikanie zrywki w linii spadku stoku,
- zabudowę przeciwerozyjną szlaków zrywkowych z wykorzystaniem materiałów naturalnych (rumosz drzewny, kamień), z zagęszczeniem con. 1 przegroda/2,5 m spadku, wykonywane niezwłocznie po zakończeniu zrywki.

W celu priorytetyzacji wagi i pilności działań na przyszłość, należy wykonać analizy potencjału retencyjnego retencji powierzchniowej metodą Przybylskiego i in. (2019), nie czekając jednak z podejmowaniem, w/w działań na wynik tych analiz.

3) Zachowanie naturalnego charakteru śródleśnych cieków

Należy zachować naturalny charakter śródleśnych cieków, w tym naturalnych przepływów i procesów fluwialnych. W tym celu należy ograniczyć cięcia w pasmach 25 m w każdą stronę od brzegu cieków, także okresowych. Ograniczenie to zostało ujęte już w zasadach realizacji poszczególnych scenariuszy. Ponadto nie należy prowadzić zrywki korytami cieków, nawet okresowych. Niezbędne jest zwiększenie zasobów martwego drewna w dolinkach i korytach cieków śródleśnych: pozostawianie drzew, z których takie zasoby mogą się wytworzyć, nieusuwanie rumoszu drzewnego z koryt. W razie potrzeby możliwa jest budowa łapaczy rumoszu drzewnego na wypływach cieków z obszaru leśnego.

W cieki o naturalnej strukturze nie należy ingerować, tak aby nie ograniczać naturalnych procesów fluwialnych, także erozji. Możliwa jest w razie potrzeby budowa niezmiennających przepływu cieku łapaczy rumoszu kamiennego (nie zapór przeciwrumoszowych) na wypływach cieków z obszaru leśnego.

4) Renaturyzacja cieków o uproszczonej strukturze

Należy wykonać analizy jakości hydromorfologicznej cieków śródleśnych, w tym rozpoznać odcinki cieków o sztucznie uproszczonej strukturze. Na takich odcinkach należy przeprowadzić renaturyzację metodami Nature Based Solutions (NBS), w szczególności z wykorzystaniem rumoszu drzewnego i kamieni w celu stymulowania zwiększenia krętości nurtu. Należy stosować następujące rozwiązania:

- przytarnowania z kamieni i żwiru, do 0,5-1 m wysokości, różnicujące spadek koryt w planie podłużnym,
- deflektory i przytarnowania z kłód drzewnych.

Ponadto po przeprowadzeniu analizy przyrodniczej należy rozważyć możliwości wykonania drobnych stawków dla płazów w sąsiedztwie cieków, a także tworzenia nowych zbiorniczków retencyjnych. Takie zbiorniczki, nie większe niż 0,1 ha, powinny być tworzone jedynie z boku cieku, bez piętrzenia czołowego, oraz tylko z materiałów naturalnych, z naturalnymi brzegami o łagodnym spadku.

5) Odtworzenia zbiorniczków wodnych i pogłębienie zagłębień bezodpływowych

Należy przeprowadzić analizy przyrodnicze mające na celu określenie możliwości odtworzenia historycznych zbiorniczków wodnych. W ocenie tych możliwości należy uwzględnić priorytet zachowania ciągłości ekologicznej cieków i ciągłości transportu rumowiska. Należy także rozważyć możliwości pogłębienia bezodpływowych zagłębień do uzyskania przynajmniej okresowego lustra wody. Będą one mogły służyć retencji lub tworzyć siedliska dla płazów.

4.2. Rekomendacje dotyczące zagospodarowania rekreacyjnego

Rekreacyjne użytkowanie lasów o wiodącej funkcji społecznej powinno być planowane jako element zarządzania całym obszarem, a nie utożsamiane wyłącznie z rozbudową infrastruktury lub

zwiększaniem dostępności. Celem powinno być zapewnienie możliwości korzystania z lasu przy takim kształtowaniu przestrzennego i czasowego rozkładu użytkowania, aby ograniczać presję na obszary wrażliwe, minimalizować konflikty oraz zachowywać trwałość innych funkcji lasu.

Rekomendacje dotyczące zagospodarowania rekreacyjnego zgodnie z powyższym celem obejmują:

1) Zarządzanie rekreacją w dialogu z użytkownikami

Dialog pomiędzy zarządzającymi i użytkownikami powinien dotyczyć konkretnych problemów przestrzennych i wariantów rozwiązań. Użytkownicy powinni być włączani przede wszystkim w rozpoznawanie sposobu korzystania z lasu i potrzeb, identyfikację konfliktów i problemów, ocenę wariantów rozwiązań oraz przekazywanie informacji zwrotnej po wdrożeniu.

2) Łączenie rozpoznania potrzeb użytkowników z danymi o rzeczywistym korzystaniu z lasu

Badania preferencji są ważnym źródłem informacji o potrzebach użytkowników, ale powinny być – w miarę dostępności danych – uzupełniane informacjami o rzeczywistym sposobie korzystania z lasu. Mogą to być obserwacje terenowe, liczniki ruchu, dane przestrzenne, GPS/VGI lub inne źródła pozwalające określić, gdzie, kiedy i w jaki sposób las jest faktycznie użytkowany. Rozpoznanie powinno łączyć wiedzę deklarowaną przez użytkowników z obserwacją rzeczywistych zachowań, w tym miejsc koncentracji ruchu, tras nieformalnych i sezonowości użytkowania.

3) Uwzględnianie wrażliwości przyrodniczej i zdolności regeneracji

Należy brać pod uwagę wrażliwość poszczególnych części lasu oraz zdolność środowiska do regeneracji. Ocena powinna uwzględniać natężenie i rodzaj ruchu, sezonowość, obserwowane skutki przyrodnicze i społeczne oraz znaczenie danego obszaru dla innych funkcji lasu. W zależności od wrażliwości lasu zasadne jest zróżnicowanie użytkowania rekreacyjnego w przestrzeni, biorąc także pod uwagę scenariusze gospodarowania. Zróżnicowanie to może polegać na koncentrowaniu ruchu w miejscach bardziej odpornych na potencjalne presje ze strony użytkowników, dopuszczanie użytkowania rozproszonego albo niestymulowanie dodatkowego ruchu w obszarach szczególnie wrażliwych. Może być realizowane przez przebieg tras, lokalizację wejść i infrastruktury, oznakowanie, informację oraz sposób promowania poszczególnych części lasu.

Presja rekreacyjna i wrażliwość środowiska nie są stałe w czasie. W zależności od lokalnej sytuacji można stosować rozwiązania sezonowe i czasowe, np. zmianę organizacji ruchu, okresowe wyłączenie wybranych odcinków, zmianę terminów prac leśnych lub ograniczenie wydarzeń masowych w okresach szczególnej wrażliwości przyrody.

4) Rozwijanie infrastruktury jako narzędzia kształtowania ruchu

Decyzje dotyczące rekreacyjnego użytkowania lasu powinny być osadzone w kontekście lokalnym i uwzględniać powiązania z planowaniem przestrzennym, transportem, parkingami, ciągłością tras oraz terenami rekreacyjnymi poza granicą lasu. Lokalizacja tras, wejść, parkingów i miejsc odpoczynku powinna służyć porządkowaniu istniejącego użytkowania, odciążania miejsc wrażliwych, kierowania ruchu do miejsc bardziej odpornych lub poprawy bezpieczeństwa. Przed realizacją nowej

infrastruktury należy przeanalizować i ustalić, jaki problem ma ona rozwiązać i jakiego efektu oczekuje się po jej wprowadzeniu.

5) Uwzględnianie różnych form rekreacji i konfliktów między użytkownikami

Różne formy rekreacji – m.in. spacer, bieganie, jazda rowerem i MTB, jazda konna, korzystanie z lasu z psem, grzybobranie czy rekreacja rodzinna – mają odmienne potrzeby przestrzenne i mogą powodować różne rodzaje presji oraz konflikty. W zarządzaniu użytkowaniem rekreacyjnym należy uwzględnić potencjalne konflikty między grupami użytkowników. W razie potrzeby można różnicować przebieg tras, kierunki ruchu, zasady współużytkowania, czas korzystania z wybranych miejsc lub zmianę terminów prac leśnych.

6) Monitorowanie skutków użytkowania rekreacyjnego i zarządzanie adaptacyjne

Użytkowanie rekreacyjne lasów powinno być monitorowane i podlegać okresowej ocenie oraz korekcie. Monitoring powinien obejmować natężenie ruchu oraz skutki przyrodnicze i społeczne. W monitorowaniu należy uwzględnić różne czynniki odnoszące się do lokalnych zagrożeń, np. stan runa i gleby, erozję, nieformalne ścieżki, śmieci, zakłócenia fauny, konflikty użytkowników, bezpieczeństwo czy wykorzystanie infrastruktury. Wyniki monitorowania powinny być wykorzystane do opracowania i wdrożenia działań dostosowujących użytkowanie rekreacyjne do wrażliwości przyrody i potrzeb użytkowników.

5. Literatura

Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych 2010. Podręcznik wdrażania projektu – Wytyczne do realizacji małej retencji w górach.

<http://www.malaretencja.pl/images/publikacje/wytyczne.pdf>

Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie (b.r.). Archiwum publikacji – edukacyjne i rekreacyjne funkcje lasów oraz społeczne aspekty turystyki przyrodniczej.

<https://cepl.sggw.edu.pl/studia-i-materialy-cepl-21-30/>

Ciesielski M., Kamińska A. (2023). Mapping cultural ecosystem services in mountain forests using mobile phone data. *Journal of Mountain Science*, 20, s. 3437–3449.

<https://doi.org/10.1007/s11629-023-8914-3>

Ciesielski M., Kamińska A. (2025). Lasy aglomeracji warszawskiej – potencjał do świadczenia funkcji rekreacyjnej a rzeczywiste wykorzystanie. Instytut Badawczy Leśnictwa.

<https://www.ibles.pl/wp-content/uploads/2025/03/M.-Ciesielski-i-A.-Kaminska-Lasy-aglomeracji-warszawskiej.pdf>

Ciesielski M., Tkaczyk M., Hycza T., Taczanowska K. (2022). Was it really different? COVID-19-pandemic period in long-term recreation monitoring – A case study from Polish forests. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 41, 100495.

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8882433/>

Ciesielski M., Kęłowska A., Jastrzębowski S., Marek J., Choromański K., Związek T. (2024). Analiza przestrzenna aktywności wybranych grup użytkowników Kampinoskiego Parku Narodowego

- w latach 2019–2023 na podstawie danych STRAVA. Przegląd Geograficzny, 96(3), s. 325–349.
<https://doi.org/10.7163/PrzG.2024.3.2>
- Dertien J.S., Larson C.L., Reed S.E. (2021). Recreation effects on wildlife: a review of potential quantitative thresholds. *Nature Conservation*, 44, s. 51–68.
<https://doi.org/10.3897/natureconservation.44.63270>
- Dudek T., Kuziak J. (2017). Wyznaczenie progu negatywnego oddziaływania ruchu turystyczno-rekreacyjnego na ekosystem leśny – przykład Nadleśnictwa Łosie. *Nauka Przyroda Technologie*, 11(4), s. 333–342. https://www.npt.up-poznan.net/pub/art_11_31.pdf
- Janeczko E., Woźnicka M. (2016). Turystyka i rekreacja na terenach leśnych w dokumentach planistycznych gminy. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie*, R. 18, z. 49B/5/2016, s. 136–142.
https://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-5ab4531e-86b4-4ee7-9799-78f7513af83c/c/Janeczko_Woznicka.pdf
- Kikulski J. (2008). Naturalna chłonność lasu jako czynnik ograniczający jego rekreacyjne użytkowanie na przykładzie obrębów Drwęca i Warlubie. W: *Zarządzanie ochroną przyrody w lasach*, t. 2, s. 10–17. Link pomocniczy:
https://www.researchgate.net/publication/323583042_The_threshold_of_the_negative_impact_of_tourism_and_recreation_on_the_forest_ecosystem_-_a_case_study_of_the_Losie_forest_district_Wyznaczenie_progu_negatywnego_oddziaływania_ruchu_turystyczno-rekreacyjnego_na_ekosystem_leśny_-_przykład_Nadleśnictwa_Łosie
- Kikulski J. (2011). Aspekty udostępniania lasów do celów rekreacyjnych. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie*, R. 13, z. 3 (28), s. 288–292.
https://cepl.sggw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/75/2021/08/sim28_44_Kikulski.pdf
- Kikulski J. (2021). Preferencje społeczne w zakresie czasu wypoczynku w lasach w Polsce. *Sylvan*, 165(9), s. 639–653. <https://doi.org/10.26202/sylvan.2021089>
- Larson C.L., Reed S.E., Merenlender A.M., Crooks K.R. (2016). Effects of Recreation on Animals Revealed as Widespread through a Global Systematic Review. *PLOS ONE*, 11(12), e0167259.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0167259>
- Marion J.L., Leung Y.-F., Eagleston H., Burroughs K. (2016). A review and synthesis of recreation ecology research findings on visitor impacts to wilderness and protected natural areas. *Journal of Forestry*. <https://doi.org/10.5849/jof.15-498>
- Marion J.L. (2023). Trail sustainability: A state-of-knowledge review of trail impacts, influential factors, sustainability ratings, and planning and management guidance. *Journal of Environmental Management*, 340, 117868. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.117868>
- Miller A.B., Blahna D.J., Morse W.C., Leung Y.-F., Rowland M.M. (2022). From recreation ecology to a recreation ecosystem: A framework accounting for social-ecological systems. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 38, 100455. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2021.100455>
- MKiŚ, 2024. Wzmocnienie ochrony lasów cennych przyrodniczo i ważnych społecznie. Wytyczne i Rekomendacje Ogólnopolskiej Narady o Lasach.

- MKIŚ, 2026. Ramowe zasady prowadzenia gospodarki w lasach o wiodącej funkcji społecznej wokół miast.
- Monz C.A., Cole D.N., Leung Y.-F., Marion J.L. (2010). Sustaining visitor use in protected areas: future opportunities in recreation ecology research based on the USA experience. *Environmental Management*, 45, s. 551–562. <https://doi.org/10.1007/s00267-009-9406-5>
- Monz C.A., Pickering C.M., Hadwen W.L. (2013). Recent advances in recreation ecology and the implications of different relationships between recreation use and ecological impacts. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 11(8), s. 441–446. <https://doi.org/10.1890/120358>
- ORWLP (2013). Las bez barier – obiekty terenowe. Turystyka w Lasach Państwowych, t. I. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu. https://www.lasy.gov.pl/pl/pro/publikacje/copy_of_gospodarka-lesna/udostepnianie-lasu/turystyka-w-lasach-panstwowych-tom-i/view
- ORWLP (2015). Szlaki konne w Lasach Państwowych. Turystyka w Lasach Państwowych, t. II. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu.
- ORWLP (2016). Las bez barier – obiekty kubaturowe. Turystyka w Lasach Państwowych, t. III. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu.
- ORWLP (2017). Szlaki piesze w Lasach Państwowych. Turystyka w Lasach Państwowych, t. IV. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu. https://www.lasy.gov.pl/pl/publikacje/copy_of_gospodarka-lesna/udostepnianie-lasu/copy_of_turystyka-w-lasach-panstwowych-tom-i/view
- ORWLP (2024). Obozowiska harcerskie na terenach Lasów Państwowych. Turystyka w Lasach Państwowych, t. V. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu.
- ORWLP (2025a). Publikacje o turystyce, 27.03.2025. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu. <https://www.bedon.lasy.gov.pl/cos-wiecej-o-turystyce>
- ORWLP (2025b). Materiały dotyczące urządzeń turystycznego udostępniania lasu – DTW 3.0. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu. <https://www.bedon.lasy.gov.pl/materialy-dot-urzadzen-turystycznego-udost.-lasu/>
- Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Komisja ds. Ochrony Ekosystemów 2025. Opinia w sprawie wpływu gospodarki leśnej w ekosystemach lasów górskich i podgórskich na zagrożenie powodziowe. PROP-KOE/2025-02, 12 lutego 2025 r. https://prop.gov.pl/wp-content/uploads/2025/02/PROP-KOE-25-02_lasy_wodochronne.pdf
- Pawlaczyk P. (red.), Biedroń I., Brzózka P. Dondajewska-Pielka R., Furdyna A., Gołdyn R., Grygoruk M., Grześkowiak A., Horska-Schwarz S., Jusik Sz., Kłósek K., Krzymiński W., Ligieza J., Łapuszek M., Okrański K., Przesmycki M., Popek Z., Szałkiewicz E., Suska K., Żak J. 2020. Podręcznik dobrych praktyk renaturyzacji wód powierzchniowych. Oprac. w ramach przedsięwzięcia „Opracowanie krajowego programu renaturyzacji wód powierzchniowych”. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Warszawa. <https://www.gov.pl/web/wody-polskie/krajowy-program-renaturyzacji-wod-powierzchniowych>

- Pickering C.M., Hill W., Newsome D., Leung Y.-F. (2010). Comparing hiking, mountain biking and horse riding impacts on vegetation and soils in Australia and the United States of America. *Journal of Environmental Management*, 91, s. 551–562.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2009.09.025>
- Przybylski M., Słupecki R., Duda F. 2019. Koncepcja retencji ograniczającej gwałtowne odpływy wód po ulewnych deszczach w lasach nadleśnictwa Gdańsk. Nadleśnictwo Gdańsk - Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej Oddział w Gdyni.
- Pstrocka-Rak M. (2017). Przyrodnicze uwarunkowania turystyki pieszej w Karkonoskim Parku Narodowym w aspekcie chłonności i pojemności turystycznej. Wrocław.
https://www.dbc.wroc.pl/Content/36346/PDF/pstrocka_przyrodnicze.pdf
- Rąkowski G. (2023). Turystyka w regionie Puszczy Białowieskiej w kontekście zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Białowieża Forest. Warszawa: Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy. <https://ios.edu.pl/bialowieza-forest/ekspertyzy/>